

Garantarea dreptului la apărare

Profesor:

Autor:

Anul universitar 2008-2009

CUPRINS

I. Noțiunea de principii fundamentale ale procesului penal.....	3
II. Garantarea dreptului la apărare în legislația penală română.....	4
III. Garantarea dreptului la apărare prevăzut de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.....	11
BIBLIOGRAFIE.....	17

I. Noțiunea de principii fundamentale ale procesului penal

Principiile fundamentale ale procesului penal constituie o instituție cu caracter teoretic, însă cu largi implicații practice, formate de-a lungul anilor, pe baza unor percepțe juridice, și studiile oferite de știința dreptului procesual penal.

În unele legislații, instituția principiilor fundamentale nu are o consacrare clară, expusă în texte de lege. În alte legislații, această instituire are o reglementare, de regulă, înscrisă sub titlul unor reguli de bază în desfășurarea procesului penal. În Codul de procedură penală român, primul titlu reglementează „Regulile de bază și acțiunile în procesul penal”, primul capitol fiind intitulat „Scopul și regulile de bază ale procesului penal” (art. 2 – 8 C. proc. pen. Reglementând o parte din aceste reguli de bază).

Prin reguli de bază ale procesului penal se înțelege ideile sau tezele pe care se întemeiază întregul sistem de instituții procesuale și care exprimă concepțiile juridice despre modul cum trebuie să se desfășoare activitatea organelor judiciare¹.

În altă opinie, principiile fundamentale au fost definite și ca reguli de bază ale procesului penal, cu caracter general în temeiul cărora este reglementată întreaga desfășurare a procesului penal².

Având în vedere eficiența acestora, se poate afirma că regulile de bază, pe lângă importanța lor teoretică au și o deosebită importanță practică în activitatea organelor judiciare.

Se au în vedere situațiile nereglementate în detaliu sau parțial reglementate, ce fac obiectul soluționării cauzelor penale. În aceste cazuri, se face apel la regulile de bază care orientează organul judiciar, soluția în consens cu aceste principii fiind cel puțin teoretic pe aceeași linie cu cea dorită de legiuitor și corespunzătoare tendinței generale a practicii judiciare într-o anumită materie, la un moment dat.

II. Garantarea dreptului la apărare în legislația penală română

În sistemul nostru procesual penal, principiul garantării dreptului la apărare este inserat *expressis verbis* în **art. 6 C. proc. pen.**, astfel cum a fost modificat ca urmare a intervenției Legii nr.32/1990 și a Legii nr. 281/2003, legi care au marcat, în general, o sporire considerabilă a garantării libertăților și demnității personale în procesul penal, respectiv mutarea centrului de greutate al dreptului la apărare din planul abstract, legislativ, în domeniul concret, judiciar, statuându-se, mai întâi, că „dreptul de apărare este garantat învinutului, inculpatului și celorlalte părți în tot cursul procesului penal” (**alin. 1**) și că „orice parte are dreptul să fie asistată de apărător în tot cursul procesului penal” (**alin. 4**)³.

¹ M. Basarab, *Drept procesual penal. Partea generală*, Cluj, 1973, pag. 53

² Gr Theodoru, T. Plăeșu, *Drept procesual penal. Partea generală*, Tipografia Universității A.I. Cuza, Iași, 1986, pag. 38

³ Gheorghiuță Mateuț, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2007, pag.216

Dreptul la apărare este un drept fundamental al cetățenilor, de tradiție în istoria instituției drepturilor și libertăților cetățenești.

Constituția îl reglementează distinct, deoarece, deși este în strânsă legătură îndeosebi cu libertatea individuală și siguranța persoanei, el prezintă un egal interes pentru întreaga activitate juridică, atât pentru cauzele penale, cât și pentru cauzele de altă natură⁴.

Ca un corolar al acestui principiu, *de lege lata*, organele judiciare penale au, conform prevederilor cuprinse în art. 6 alin. (2), (3), și (5) C. proc. pen.⁵, următoarele obligații:

a) de a asigura părților deplina exercitare a drepturilor procesuale în condițiile legii;

b) de a administra, din oficiu sau la cerere, toate probele necesare în apărare. De pildă, conform art. 202 alin. (1) C. proc. pen., organul de urmărire penală este obligat să adune probe atât în defavoarea, cât și în favoarea învinuitului sau inculpatului. Această îndatorire trebuie îndeplinită, chiar dacă învinuitul sau inculpatul recunoaște fapta.

c) de a încunoștința, de îndată și înainte de a-l audia, pe învinuit sau pe inculpat cu privire la fapta pentru care este cercetat și încadrarea juridică a faptei. Prin intermediul prezentării materialului de urmărire penală, inculpatul are posibilitatea de a lua cunoștință de materialul de urmărire penală, putându-și organiza apărarea în cunoștință de cauză. Același lucru se poate realiza astăzi și cu ocazia ascultării învinuitului sau inculpatului, înaintea audierii, în diferite etape ale procesului penal. Declarația învinuitului sau inculpatului, precum și a celorlalte părți pot fi privite nu numai ca mijloace de probă în procesul penal, dar și ca garanții ale exercitării apărării.

d) de a-i asigura învinuitului sau inculpatului posibilitatea pregătirii și exercitării apărării;

e) de a încunoștința pe învinuit sau inculpat, înainte de a i se lua prima declarație, despre dreptul de a fi asistat de un apărător, consemnându-se aceasta în „procesul-verbal de ascultare”. Este vorba chiar de declarația pe care organul de urmărire penală o ia învinuitului sau inculpatului cu ocazia ascultării sale, după regulile prevăzute de art. 69-74 C. proc. pen.⁶, cu modificările ulterioare introduse prin Legea nr. 281/2003 și legea nr. 356/2006. Această dispoziție legală trebuie înțeleasă în sensul că în *procesul verbal de ascultare* trebuie să se facă mențiunea că înainte de a i se fi luat învinuitului sau inculpatului prima declarație, inclusiv cea scrisă de personal, s-a făcut înștiințarea sa în legătură cu fapta care formează obiectul cauzei, cu încadrarea juridică a

⁴ I. Muraru, E.S. Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții publice*, Ed. All Beck, Vol. I, București, 2003, pag. 312

⁵ Pentru a-l face compatibil cu art. 6 parag. 3 lit. a) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Legea nr. 281/2003 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală prevede că alin. 3 al art.6 are următorul cuprins: „Organele judiciare au obligația sa-l încunoștințeze, *de îndată și mai înainte de a-l audia*, pe învinuit sau pe inculpat despre fapta pentru care este cercetat, încadrarea juridică a acesteia și să-i asigure posibilitatea pregătirii și exercitării apărării”.

⁶ În literatura penală, s-a subliniat, pe bună dreptate, faptul că prevederea din art. 6 alin. (5) C. proc. pen. trebuie interpretată în sensul că încunoștințarea învinuitului sau inculpatului trebuie să aibă loc înainte de a i se cere, conform art. 70 alin. (2) C. proc. pen., să dea o declarație scrisă personal, cu privire la învinuirea ce i se aduce, nu în momentul ascultării învinuitului sau inculpatului, așa cum se întâmplă frecvent în practică, iar consemnarea realizării acestei obligații se poate face în orice act procedural, întocmit înainte ca învinuitul să scrie personal declarația.

acesteia, cu dreptul de a fi asistat de un apărător, precum și în legătură cu dreptul de a nu da nici o declarație, în absența apărătorului ales sau din oficiu, după caz (dreptul la tăcere), atrăgându-i-se totodată atenția că ceea ce declară poate fi folosit împotriva sa [art. 70 alin. (2) C. proc. pen.].

Prin „proces-verbal de ascultare” nu trebuie să se înțeleagă doar declarația pe care organum de urmărire penală o ia învinuitului sau inculpatului cu ocazia ascultării sale, ci și declarația pe care acesta o scrie personal cu privire la învinuirea ce i se aduce, în care acesta consemnează că i s-a adus la cunoștință învinuirea și dreptul de a fi asistat de un apărător. Sub acest aspect, cum ascultarea făptuitorului poate interveni și în etapa actelor premergătoare, adică înainte de începerea urmăririi penale conform art. 224 C. proc. pen., considerăm că prevederile art. 6 alin. (5) C. proc. pen., trebuie extinse prin interpretare la persoana făptuitorului, în sensul că organele judiciare au obligația încunoștințării, înainte de a i se lua prima declarație, în vederea începerii urmăririi penale⁷.

De asemenea nu există nici un impediment ca organul de urmărire penală să consemneze realizarea acestei importante garanții procesuale în orice alt act procedural, cu condiția să fie anterior luării sau obținerii unei declarații. În ipoteza în care nu este începută urmărirea penală, consemnarea se va face chiar în cuprinsul procesului-verbal de efectuare a actelor premergătoare (art. 224 alin. Ultim C. proc. pen.). În orice caz, obligativitatea instituită de art. 6 alin. (5) C. proc. pen. este în consens cu art. 14 pct. 3 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, care reprezintă o componentă a dreptului intern românesc, din momentul ratificării prin Decretul nr. 212/1974, și care prevede expres că orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni are dreptul, în condiții de deplină egalitate, să fie informată, în cel mai scurt termen, despre natura și motivele acuzației ce i se aduce, să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale și să comunice cu apărătorul ca și-l alege, iar dacă nu are apărător, să fie informată despre dreptul de a-l avea și ori de câte ori interesul justiției o cere să i se atribuie un apărător din oficiu.

Nefiind enumerată în mod expres printre cazurile enumerate în art. 197 alin. (2) C. proc. pen., astfel cum a fost modificat prin Legea nr. 356/2006, omisiunea încunoștințării învinuitului sau inculpatului, înainte de a i se lua prima declarație, despre dreptul de a fi asistat de un apărător, aparține, după părerea noastră, categoriei nulităților relative⁸. Odată invocată, însă, ea atrage, *eo ipso*, anularea actului și, eventual a celor subsecvente. Astfel, sintagma „înainte de a i se lua prima declarație” are semnificația că, în ipoteza dată, vătămarea procesuală se prezumă, găsindu-ne practic în fața unei nulități relative prezumate. Ea se poate invoca, la fel ca orice altă nulitate relativă, în cursul efectuării actului, când partea este prezentă sau la primul termen de judecată cu procedura legal îndeplinită, când partea a lipsit la efectuarea actului. În mod excepțional, dacă anularea actului este necesară pentru aflarea adevărului și justa soluționare a cauzei,

⁷ Cu privire la această chestiune, practica judiciară a stabilit că dreptul la apărare este garantat învinuitului și inculpatului în tot cursul procesului penal, ceea ce presupune existența dispoziției de începere a urmăririi penale. În faza cercetărilor prealabile, când se efectuează acte premergătoare necesare în vederea începerii urmăririi penale, procesul penal nu a fost pornit și nu există învinuit sau inculpat în cauză. În consecință, garanțiile legale privind dreptul la apărare nu pot fi invocate în această fază premergătoare. A se vedea C.S.J., secția penală, decizia nr. 576 din 6 februarie 2001 (nepublicată).

⁸ Gheorghiu Mateuț, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2007, pag. 228

instanța poate lua în considerare și din oficiu încălcările de lege, în orice stare a procesului.

f) de a lua măsuri pentru asigurarea asistenței juridice a învinutului sau inculpatului, dacă acesta nu are apărător ales.

Dreptul la apărare este unul dintre drepturile fundamentale ale cetățenilor, fiind înscris în *art. 24 din Constituție*, în care se arată că „Dreptul la apărare este garantat” [alin. (1)], „În tot cursul procesului părțile au dreptul să fie asistate de un avocat ales sau numit din oficiu” [alin. (2)]. În *Legea privind organizarea juridică nr. 304/2004*, în *art. 15* se prevede: „Dreptul la apărare este garantat. În tot cursul procesului părțile au dreptul să fie reprezentate sau, după caz, asistate de un apărător ales sau din oficiu, potrivit legii”. În acest fel, modificările care au fost aduse Codului de procedură penală din 1968, care a prevăzut printre regulile de bază ale procesului penal și principiul „garantării dreptului la apărare”, nu au făcut altceva decât să dezvolte prevederile constituționale și cele ale Legii de organizare judecătorească, aliniindu-se, în același timp, la reglementările internaționale privind drepturile omului.

Din aceste reglementări rezultă, așadar, că dreptul la apărare are un *conținut complex*⁹, cuprinzând următoarele:

a) *posibilitatea părților de a se apăra singure în procesul penal*. Pentru aceasta li se recunosc largi drepturi procesuale. De pildă:

- potrivit art. 66 și art. 70 C. proc. pen., învinutul sau inculpatul are dreptul de a cunoaște învinuirea ce i se aduce și de a o combate prin probe;
- învinutul sau inculpatul are dreptul să participe în mod direct la efectuarea unor acte de urmărire penală (cum sunt cercetarea la fața locului și reconstituirea) și la toate actele de judecată (art. 129, art. 130 și art. 291 C. proc. pen);
- în faza de judecată toate părțile pot să-și exercite dreptul la apărare în cadrul dezbaterilor (art. 340 C. proc. pen)¹⁰ În acest stadiu procesual, inculpatul are *ultimul cuvânt* tocmai în vederea exercitării unei bune apărări. Având ultimul cuvânt, inculpatul poate să-și facă apărarea, atât pe latura penală, combătând învinuirea susținută de procuror și de partea vătămată, cât și pe latura civilă, încercând să dovedească netemeinicia pretențiilor materiale formulate de partea civilă.

- învinutul are dreptul de a cunoaște probele ce-l învinuiesc (art. 250, art. 294 C. proc. pen), iar după prezentarea materialului de urmărire penală, de a formula cereri noi sau de a face declarații suplimentare. De pildă, în cauzele penale cu inculpați, organul de cercetare penală îl cheamă pe inculpat și-i pune în vedere că are dreptul de a lua cunoștință de materialul de urmărire penală, făcându-i-se cunoscută și încadrarea juridică a faptei săvârșite. Totodată, organul de urmărire penală asigură posibilitatea inculpatului de a lua cunoștință de material. De asemenea, chiar în

⁹ A se vedea: N. Voicu, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, vol. I, Ed. Paidea, 1998, pag. 108; I. Neagu, *Tratat de procedură penală*, Ed. Pro, București, 1997, pag. 149

¹⁰ În practica judiciară s-a decis că dreptul la apărare al inculpatului este un drept complex și se manifestă sub mai multe aspecte, nereducându-se numai la obținerea de asistență juridică din partea unui apărător calificat. De pildă, neacordarea ultimului cuvânt inculpatului cu ocazia unei excepții de natură să atragă în caz de admitere o sentință de dezinvestire ce nu rezolvă fondul cauzei, i-a lezat dreptul de apărare, deoarece restituirea cauzei la procuror are în ceea ce-l privește pe inculpatul arestat consecințe asupra libertății sale. Totodată, ultimul cuvânt al inculpatului îi prilejuiește acestuia posibilitatea de a se manifesta și de a lua poziție față de procesul care s-a desfășurat și de modul în care instanța înțelege să rezolve cauza (a se vedea Trib. Suprem, decizia penală nr. 2669/1976, R.R.D. nr. 10/1977, pag. 63).

cauzele penale în care nu există inculpat, ci învinuit, atunci când urmărirea penală se efectuează fără punerea în mișcare a acțiunii penale, organul de cercetare penală, dacă constată că împotriva învinuitului sunt probe suficiente, procedează la o noua ascultare a acestuia și-l întreabă dacă are noi mijloace de apărare. Dacă învinuitul nu a propus probe noi sau propunerea nu a fost găsită temeinică și dacă cererea a fost completată potrivit propunerilor făcute, cercetarea se consideră terminată și dosarul privind pe învinuit este înaintat procurorului spre a decide potrivit art. 262 C. proc. pen. În temeiul art. 257 C. proc. pen., astfel cum a fost modificat prin Legea nr. 281/2003, în această situație, procurorul primind dosarul, cheamă pe învinuit și îi prezintă materialul de urmărire penală conform dispozițiilor art. 250 și urm. C. proc. pen., care se aplică în mod corespunzător.

- Oricare dintre părțile procesului penal are dreptul de a folosi căile de atac prevăzute de lege (art. 362, 385², 387, 396 C. proc. pen.) etc. Astfel, legea prevede că, în anumite limite, fiecare parte din proces poate ataca, folosind căile ordinare (*apelul și recursul*), hotărârile penale nedefinitive, iar în anumite condiții poate utiliza și căile extraordinare de atac, în mod nemijlocit (contestația în anulare și revizuirea)¹¹.

b) *obligația organelor judiciare de a avea în vedere, din oficiu, și aspectele favorabile părților.*

Astfel, în ipoteza în care părțile nu acționează pentru administrarea unor probe care susțin interesele lor, organele judiciare le pot administra din oficiu, luând în considerare toate împrejurările cauzei. Ele au obligația de a aduce la cunoștința părților drepturilor procesuale ce le au și de a le ajuta în apărările ce și le fac. În acest context, se poate susține că drepturile procesuale ale părților ar rămâne neexercitate fără îndeplinirea de către organele judiciare a obligației de a le face cunoscute părților cărora le sunt acordate.

c) *posibilitatea, sau în cazurile prevăzute de lege, obligația acordării asistenței juridice în procesul penal.*

Astfel, potrivit art. 171 alin. (1) C. proc. pen., învinuitul sau inculpatul are dreptul să fie asistat de un apărător în tot cursul urmăririi penale și al judecării, iar organele judiciare penale sunt obligate să-i aducă la cunoștință acest drept. Asistența juridică este obligatorie când învinuitul sau inculpatul este minor, internat într-un centru de reeducare sau într-un institut medical-educativ, când este reținut sau arestat, chiar în altă cauză, când față de acesta a fost dispusă măsura de siguranță a internării medicale sau obligarea la tratament medical chiar în altă cauză ori când organul de urmărire penală sau instanța apreciază că învinuitul ori inculpatul nu și-ar putea face singur apărarea, precum și în alte cazuri prevăzute de lege [art. 171 alin. (2) C. proc. pen., astfel cum a fost modificat prin Legea nr. 281/2003 și apoi prin Legea nr. 356/2006]. În cursul judecării, asistența juridică mai este obligatorie și în cauzele în care legea prevede pentru infracțiunea săvârșită pedeapsa detențiunii pe viață sau pedeapsa închisorii de 5 ani sau mai mare [art. 171 alin. (3) C. proc. pen.]. De asemenea, asistența juridică este obligatorie și în cazul în care procurorul solicită revocarea măsurilor de siguranță (internarea medicală, interzicerea unei funcții sau profesii, interzicerea de a se afla în anumite localități), potrivit art. 437 alin. (3) C. proc. pen.

¹¹ Gheorghiu Mateuț, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2007, pag. 230

În situația în care asistența juridică este obligatorie, dacă învinuitul sau inculpatului și-a ales un apărător, se iau măsuri pentru desemnarea unui apărător din oficiu. Împuternicirea apărătorului desemnat din oficiu încetează la prezentarea apărătorului ales. Dacă la judecarea cauzei, apărătorul lipsește și nu poate fi înlocuit, cauza se amână, cu excepția cauzelor în care absența apărătorului este nejustificată și nu asigură substituirea. Sub acest aspect, în doctrină, s-a subliniat că legislația română nu respectă integral prevederile Convenției Europene a Drepturilor Omului (art. 6 parag. 3 lit.c), deoarece, conform art.191 C. proc. pen., cheltuielile judiciare avansate de stat, inclusiv cele determinate de apărarea din oficiu, sunt recuperate de la inculpatul condamnat. Or, în aceste condiții, apărarea din oficiu nu este complet gratuită. Aceeași este situația și în cazul serviciilor prestate de interpret, contrar prevederilor art. 6 parag. 3 lit. e) din Convenție¹².

Asistența juridică reprezintă o garanție fundamentală a dreptului la apărare. Ea este asigurată de un apărător, persoană cu pregătire juridică care are, prin lege, posibilitatea să apere drepturile și interesele legitime ale părților.

Dreptul la apărare este garantat numai în condițiile prevăzute de lege, nefiind permisă utilizarea unor mijloace ce ar conduce la distorsionarea adevărului sau la împiedicarea desfășurării procesului penal. De pildă, art. 172 alin (4) C. proc. pen. instituie posibilitatea luării de contact a apărătorului cu reținutul sau arestatul preventiv, „asigurându-i-se confidențialitatea convorbirilor”, ca un drept generic, necondiționat. Aceasta presupune o consultare efectivă și nemijlocită a apărătorului de către învinuitul sau inculpatul reținut sau arestat, fără a fi grefată pe vreun act de urmărire penală, fără nici o excepție. Rațiunea acestei reglementări rezidă în aceea că măsura reținerii sau arestării este luată pentru izolarea inculpatului de societate, nu de propriul său apărător. De aceea, în urma modificărilor din 2003, procurorului nu-i este permis să interzică nici măcar temporar contactul, chiar dacă ar aprecia că acesta ar fi dăunător în mecanismul aflării adevărului, în cazuri determinate¹³. În afară de aceasta contactul trebuie să fie direct și confidențial, în sensul că personalul locului de deținere trebuie să asigure paza, nu și ascultarea convorbirilor arestatului cu apărătorul său.

Nerespectarea prevederilor legale ce se constituie ca adevărate *garanții ale dreptului la apărare* (asistență juridică, prezentarea materialului de urmărire penală, ascultarea învinuitului sau inculpatului în diferite etape ale procesului penal, posibilitatea de a participa la toate actele de urmărire penală etc.) poate atrage nulitatea actelor procesuale efectuate în acest mod, cu obligația refacerii lor în condițiile legii (art. 197 C. proc. pen.), în actuala redactare, după modificările din 2006.

¹² Idem, pag. 232

¹³ O asemenea posibilitate a existat anterior, când, mai întâi, procurorul putea interzice acest drept 60 de zile, iar ulterior, ca urmare a adoptării Legii nr. 32/1990, cel mult 5 zile dacă interesul urmăririi penale cerea acest lucru, prin ordonanță motivată și numai o singură dată, fie din oficiu, fie la propunerea organului de cercetare penală.

III. Garantarea dreptului la apărare prevăzut de Convenția Europeană a Drepturilor Omului

Reglementările art. 6 alin. (1) și alin. (4) C. proc. pen. dau satisfacție, în mare măsură, prevederilor de principiu cuprinse în *art. 6 parag. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, după care „orice persoană acuzată are dreptul în special:

a) „să fie informat, în cel mai scurt timp, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit asupra naturii și cauzei acuzației aduse contra sa”¹⁴. O asemenea regulă este firească, întrucât o apărare nu poate fi eficace decât atunci când persoana urmărită știe de ce este acuzată. Prin „acuzație” se înțelege notificarea oficială emanând de la o autoritate competentă privind învinuirea referitoare la săvârșirea unei infracțiuni. „Natura acuzației” este calificarea juridică dată faptelor materiale reproșate persoanei urmărite. „Cauza acuzației” are în vedere însăși fapte materiale de care este acuzată persoana urmărită. În ceea ce privește exigențele termenului, a limbii ușor de înțeles pentru acuzat și a caracterului detaliat al acuzației, este vorba de date care dau loc unei interpretări de la caz la caz. De pildă, Curtea nu pretinde ca toate piesele procedurii să fie traduse, ci doar actul de acuzare¹⁵.

În majoritatea legislațiilor interne se, prevede că atât persoana urmărită, cât și apărătorul său pot lua la cunoștință de dosar. În legătură cu această chestiune, jurisprudența europeană a decis că dreptul la consultarea dosarului face distincție, când procedura îi permite, între faza administrativă și faza judiciară, dreptul de comunicare neputând fi exercitat decât în cadrul celei de-a doua. De asemenea, Curtea a recunoscut dreptul de a consulta dosarul și acuzatului, dacă acesta nu avea angajat un apărător, făcând trimitere la principiul egalității armelor, conform art. 6 parag. 1 coroborat cu art. 6 parag. 3.

b) „să dispună de timpul și înlesnirile necesare pregătirii apărării sale”. Așa cum s-a apreciat și în doctrină, expresia folosită de autorii Convenției este destul de vagă, judecătorii europeni stabilind de la caz la caz dacă este vorba de violarea art. 6 parag.3 lit. b) (de pildă, dacă o persoană și-a putut consulta un avocat ori dacă unei persoane care nu a avut avocat ales i s-a desemnat unul din oficiu care îl asistă pe un coînculpat cu care acesta se află în conflict de interes sau dacă acuzatul ori apărătorul său n-a putut lua la cunoștință de conținutul dosarului¹⁶ ori dacă n-a avut acces la unele acte în anumite stadii ale procedurii etc.). Comisia, definind noțiunea de „înlesnire” a considerat că acesta include posibilitatea pentru cel acuzat de a lua cunoștință de rezultatul investigațiilor desfășurate pe întreg parcursul procedurii. Aceasta, însă, nu presupune un acces nelimitat la dosarul de anchetă și este necesar ca cel acuzat să facă dovada că procedura defectuoasă i-a cauzat un prejudiciu.

¹⁴ Curtea a decis că este încălcat dreptul de a fi informat atunci când o persoană domiciliată într-o țară a fost învinuită de săvârșirea unei fapte penale într-o altă țară și i s-a adus la cunoștință acest lucru prin documente redactate în limba celei de-a doua țări. În ciuda cererilor repetate de a i se aduce acuzațiile într-una din limbile oficiale ale Națiunilor Unite, cea de-a doua țară l-a judecat în contumacie și l-a declarat în cele de urmă vinovat, fără a-i răspunde la cererile formulate.

¹⁵ Gheorghiuță Mateuț, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2007, pag. 217

¹⁶ C.E.D.O., 15 noiembrie 1996, Domenichini c. Italiei, observații L.E. Pettit, „Revue de science criminelle et de droit pénal comparé” nr. 1/1997, pag.176

De asemenea, Comisia și Curtea au decis că accesul avocatului apărării la dosar este suficient prin el însuși pentru a fi considerate îndeplinite cerințele art. 6 parag.3 lit. b). În ceea ce privește posibilitatea celui acuzat de a se sfătui cu un avocat, s-a conchis că prezența polițiștilor sau a altor persoane de pază în timpul discuțiilor dintre aceștia, încalcă art.6 parag. 3 lit. b). Comisia a apreciat că, în principiu, discuțiile dintre cel acuzat și avocatul său trebuie să se desfășoare în particular, în scopul de a conserva relația confidențială între cei doi și secretul profesional al avocatului. Curtea a decis, însă, că în împrejurări excepționale statul poate limita aceste consultații particulare (de pildă, atunci când există bănuiala că avocatul abuzează de situația sa profesională, acționând în secret în înțelegere cu clientul său pentru a ascunde sau a distruge probe ori făcând obstrucție, în orice mod, mersului justiției)¹⁷.

c) *„de a se apăra el însuși sau de a beneficia de asistența unui apărător ales, și dacă nu are mijloace de a remunera un apărător, de a putea fi asistat în mod gratuit de către un avocat din oficiu, când interesele justiției o cer*¹⁸.

Din cuprinsul acestei reguli, rezultă că principiul dreptului la apărare comportă mai multe modalități, și anume:

c¹) *„dreptul celui interesat de a se apăra el însuși”*. Aceasta presupune, evident, ca acuzatul să aibă acces la dosar și ca actele de procedură importante să-i fie comunicate. El poate, de asemenea, să ceară să i se permită să asiste la audieri și să se exprime, astfel încât prezența acuzatului nu tinde doar la stabilirea adevărului, ci și la salvagardarea apărării sale. În ipoteza în care judecătorul național apreciază că apărarea acuzatului riscă să fie iluzorie, de pildă datorită lipsei de experiență și de pregătire, trebuie să-i desemneze un apărător. Atunci când se ia față de acuzat măsura reținerii, jurisprudența Curții nu proclamă în favoarea acuzatului un drept automatic și general la prezența unui avocat, ci, de la caz la caz, Curtea apreciază dacă au fost respectate exigențele Convenției.

c²) *„dreptul celui interesat de a recurge la serviciile unui avocat”*. Aceasta presupune ca legiuitorul național să-i asigure o comunicare liberă, în condiții de confidențialitate cu apărătorul său, ca o exigență elementară a procesului echitabil. Legislativul trebuie, de asemenea, să prevadă un sistem de apărare gratuită pentru acuzatul incapabil de a remunera avocatul său „atunci când interesele justiției o cer”. În acest fel, dreptul de a fi asistat de un avocat devine un drept efectiv. Pentru a determina aceste interese ale justiției, judecătorii europeni iau în considerare ansamblul afacerii, complexitatea sa și importanța pedepsei care a fost pronunțată în primă instanță sau gravitatea infracțiunii.

d) *„de a interoga sau de a face să fie interogați martorii în acuzare și de a obține citarea și interogarea martorilor în apărare în aceleași condiții ca și martorii în acuzare”*¹⁹. Scopul acestei dispoziții este acela de a plasa persoana

¹⁷ Gheorghiuță Mateuț, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2007, pag. 218

¹⁸ Se apreciază că dreptul la asistență juridică gratuită este un drept independent în raport cu dreptul de a se apăra singur, astfel încât dacă o cauză ridică probleme juridice ce necesită un înalt nivel de cunoștințe profesionale, statul nu trebuie să-l lase pe cel acuzat să răspundă singur acestor exigențe profesionale. De asemenea, s-a evidențiat faptul că art.6 parag. 3 lit. c) obligă la acordarea de asistență și nu la desemnarea unui avocat, ceea ce înseamnă că dacă avocatul desemnat nu l-a reprezentat în fapt pe clientul său nu se consideră satisfăcute exigențele Convenției.

urmărită, în ceea ce privește audierea martorilor, pe o poziție de egalitate cu Ministerul Public. Noțiunea de „martor” este interpretată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului într-o manieră autonomă. Nu este vorba în mod necesar de martori, în sensul dreptului intern, ci de persoane, care relatează în fața poliției sau justiției ceea ce au văzut sau ceea ce cunosc în legătură cu faptele ce formează obiectul acuzației.

În privința martorilor obișnuiți, care acceptă să depună cu fețele descoperite, nu sunt probleme. Acești martori vor fi convocați la audiere și interogați normal. Convocarea și interogarea sunt foarte importante, deoarece, după Convenție, judecătorul național nu ar putea, în caz de îndoială, să se bazeze pe mărturisirile anterioare și să declare acuzatul vinovat, fără să-i audieze martorii. Odată convocați martorii, acuzatul trebuie să aibă ocazia să-i interogheze sau să facă să fie interogați în timpul anchetei ori, atunci când există, în timpul instrucției. Aceste reguli sunt completate cu ideea, după care interogatoriul înafara ședinței de judecată, prezintă o mai mică importanță dacă există și alte probe.

Probleme se ridică, însă, în legătură cu *martorul anonim*, adică în legătură cu acel martor care înțelege să depună doar cu condiția de a nu-și dezvălui identitatea, probleme care se pun în afaceri de mare banditism, de omucid voluntar și de trafic de droguri. Acești martori sunt puși în fața unei alternative: să depună descoperiți dar cu riscul la represalii; să depună sub semnul anonimatului, ceea ce îi salvează de riscul represaliilor, dar aduce atingere dreptului la apărare, fiind nesocotit principiul contradictorialității. Curtea afirmă că utilizarea depozițiilor anonime pentru a fundamenta o condamnare nu este întrutotul incompatibilă cu Convenția. Admiterea martorilor anonimi presupune, însă, îndeplinirea cumulativă a trei condiții:

- să existe și alte probe;
- să intervină un judecător, care să verifice credibilitatea martorilor;
- apărarea să poată pune la îndoială declarațiile martorilor, ceea ce implică posibilitatea interogării acestuia.

e) „*de a fi asistat gratuit de un interpret dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită în timpul procesului*”²⁰. În privința acestei dispoziții, jurisprudența Curții a decis, mai întâi că aceasta implică nu numai dreptul la interpretarea dezbaterilor, ci și traducerea tuturor actelor de procedură, pentru ca apoi să precizeze că asistența gratuită de către un interpret nu presupune traducerea integrală a dosarului, ci doar a acelor acte de procedură pe care acuzatul trebuie să fie în măsură să le înțeleagă în scopul de a se apăra corect. Totodată, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a avut ocazia de a sublinia că exigența gratuității interzice statului recurgerea ulterioară la rambursarea de la persoana condamnată a cheltuielilor angajate de traducere.

Dacă parag. 3 al art. 6 din Convenție cuprinde importante garanții menite să asigure exercitarea în condiții optime a dreptului la apărare, parag. 1 stabilește condițiile, cadrul în care pot fi exercitate drepturile procesuale ale inculpatului inclusiv dreptul la apărare. Acestea sunt:

- *judecarea cauzei să fie echitabilă*, adică fiecare parte să aibă posibilitatea folosirii mijloacelor procesuale pe poziție de egalitate cu a adversarului, care nu trebuie să

¹⁹ Curtea a hotărât că art. 6 parag. 3 lit. d) este încălcat atunci când o condamnare se întemeiază pe declarațiile unor martori anonimi pe care apărarea nu fusese în măsură să-i asculte.

²⁰ S-a considerat că această dispoziție se aplică tuturor actelor de procedură efectuate împotriva celui interesat și pe care trebuie să le înțeleagă pentru a beneficia de un proces echitabil

- beneficieze de o situație privilegiată, de natură a-i asigura un avantaj substanțial în promovarea propriilor interese;
- *judecarea cauzei să fie publică*, cu excepția situațiilor în care instanța apreciază că se poate renunța la publicitatea ședinței pentru protejarea moralității, a ordinii publice sau a securității naționale într-o societate democratică, precum și pentru protejarea intereselor minorilor, a vieții private a părților din proces sau când, în împrejurări speciale, publicitatea este de natură a duce atingere intereselor justiției;
 - *judecarea cauzei să se facă într-un termen rezonabil*, ca o expresie a principiului promptitudinii represiunii, avându-se în vedere complexitatea cauzei, modul în care autoritățile au contribuit la soluționarea acesteia și conduita părților din proces, în special a inculpatului;
 - *instanța să fie independentă*, ceea ce înseamnă că judecarea cauzelor trebuie să se facă de tribunale abilitate de lege, iar statul să nu procedeze în mod arbitrar la instituirea unor jurisdicții excepționale și să nu existe ingerințe din parte puterii executive;
 - *instanța să fie imparțială*, adică nepărtinitoare, ceea ce semnifică recunoașterea dreptului inculpatului de a nu fi judecat de persoane care au anumite legături cu părțile din proces și care ar putea fi bănuite, din acest motiv, de o conduită părtinitoare.

Enumerarea cuprinsă în art. 6 parag. 3 cu privire la prerogativele ce sunt acordate apărării nu este limitativă ci doar exemplificativă, deoarece ea nu reprezintă decât o aplicație particulară a principiului general al procesului echitabil formulat în art. 6 parag. 1.

BIBLIOGRAFIE

- Gheorghiu Mateuț, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2007
- Dumitru Gheorghe, *Drept procesual penal. Partea generală*, Editura Confession, 2006
- N. Voicu, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, vol. I, Ed. Paidea, 1998
- I. Neagu, *Tratat de procedură penală*, Ed. Pro, București, 1997
- Gr Theodoru, T. Plăeșu, *Drept procesual penal. Partea generală*, Tipografia Universității A.I. Cuza, Iași, 1986